

TURANCI VE SOSYALİST: SULTAN GALİYEV'İN TURAN SOSYALİST DEVLETİ TASARISININ İNCELENMESİ¹

PAN-TURKIST AND THE SOCIALIST: EXAMINATION OF MIRSAID SULTAN GALIEV'S PAN-TURKISM SOCIALIST STATE PROPOSAL

Vehbi Alpay GÜNAL*, Gökhan ÇELEN**

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İİBF, alpaygunal@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3906-3629

** Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi İİBF, gokhancelen@outlook.com, ORCID: 0000-0002-4853-228X

ÖZ

Mirsaid Sultan Galiev'in siyasi düşüncelerinin şekillenmesinde, Rus Çarlığı'nın Tatarlar'a ve Türkistan'a yönelik politikaları belirleyici olmuştur. Gençlik yıllarında, Rus Çarlığı egemenliğindeki Müslüman-Türk düşünür ve siyasetçilerin başlattığı aydınlanmacı ve yenilikçi Cedit hareketi ile tanışan ve bu hareketin gençlik örgütlenmesi içerisinde yer alan Galiev, Çarlık yönetimine karşı yürüttüğü mücadeleyi kimi zaman din ve millet kavramları, kimi zamansa sınıf mücadelesi ekseninde ortaya koymuştur. Lenin'in bağımsız milletler tezini savunarak Beyaz Ordu'ya karşı Bolşeviklerle birlikte savaşmıştır. Rus devrimi sonrasında Sovyetler Birliği'nde önemli görevler üstlenmiş de Josef Stalin'in liderliği ele geçirmesi ile devletteki görevlerinden tasfiye edilmiştir. Galiev Marksizm'den etkilenmiş ve siyasi düşüncesini bu ideoloji üzerine kurmuştur. Rus devrimi sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte Rus emperyalizmine ve Slav milliyetçiliğine karşı Turan Sosyalist Devleti fikrini geliştirmiştir. Kimi düşünürlerce "üçüncü dünyanın babası" olarak nitelenen Galiev, Türkçülük, İslamcılık ve Sosyalizm kavramlarını kuramında tartışarak sistem önerisini şekillendirmiştir. Bu çalışmanın amacı Mirsaid Sultan Galiev'in düşünce dünyasının şekillendiği ortamı incelemek ve Turan Sosyalist Devleti tasarısını tartışmaya açmaktır. Galiev'in Ceditçilik, Türkçülük ve Marksizm'i sentezleyerek bağımsız Türk devletlerinden oluşan doğu merkezli enternasyonal sosyalizm kurulması yolunda bir öncü olarak Turan Sosyalist Devleti fikrini tasarladığı savunulmaktadır. Bu amaçla düşünürün gazetelerde kaleme aldığı makaleler ve kongrelerde savunduğu fikirler metin analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma yorumcu yöntem üzerinden sürdürülmüş ve tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bolşevik Devrimi, Ceditçilik, Mirsaid Sultan Galiev, İslam Sosyalizmi, Turan Sosyalist Devleti.

Jel Kodları: L26, O18, R11, B21.

ABSTRACT

The policies of the Russian Tsarist towards Tatars and Turkestan were decisive in shaping the political thoughts of Mirsaid Sultan Galiev. During his youth, Galiev met the enlightened and innovative Jadidism, which was started by Muslim-Turkish thinkers and politicians under the rule of the Russian Tsarist and took part in the youth organization of this movement. Galiev revealed his struggle against the Tsarist rule in terms of religion and nation, and sometimes in the axis of class struggle. He fought with the Bolsheviks against the White Army, defending Lenin's thesis of independent nations. After the Russian revolution, he was assigned important duties in the Soviet Union. He was dismissed from his duties in the state after Josef Stalin took over the leadership. Galiev was influenced by Marxism and built his political thought on this ideology. With the developments after the Russian revolution, he developed the idea of the Pan-Turkism Socialist State

¹ Bu çalışma, II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresinde tam metin bildiri olarak sunulan metnin yeniden düzenlenerek hazırlanmış halidir.

against Russian imperialism and Slavic nationalism. Described as the "father of the third world" by some thinkers, Galiev shaped his system proposal by discussing the concepts of Pan-Turkism, Islamism and Socialism in his theory. The aim of this study is to examine the developments in which Mirsaid Sultan Galiev's world of ideas was shaped and to open the Pan-Turkism Socialist State project to discussion. It is argued that Galiev, by synthesizing Jadidism, Turkism and Marxism, conceived the idea of the Turanian Socialist State as a pioneer in establishing an east-centered international socialism consisting of independent Turkish states. For this purpose, the articles written by the thinker in the newspapers and the ideas he defended in the congresses were examined by using the text analysis method. The study was continued and completed through the interpretivism method.

Keywords: *Islamic Socialism, Jadidism, Mirsaid Sultan Galiev, Pan-Turkism Socialist State, Russian Revolution*

Jel Codes: *L26, O18, R11, B21.*

1. GİRİŞ

İnsanların eşitliği fikri ve toplum halinde dayanışmacı bir tavırla bir arada yaşamalarına dair istek insanoğlunun antik dönemlerden itibaren gündemini meşgul eden bir düşüncedir. Antik dünyadan başlayarak zaman zaman bazı gruplar bu temellere dayanan hayat tarzını oluşturmak amacıyla bir araya gelmişler ve arzuladıkları yaşam tarzını içerisinde yaşadıkları topluma aktarmaya çalışmışlardır. Erken modern çağlarda özellikle İngiltere’de ve ardından yeni dünyanın keşfi ile Amerika kıtasında belirli gruplar tarafından oluşturulan ya da oluşturulmaya çalışılan komünal gruplar, insanların ortak katkılarıyla üretilen ürünleri yine o gruptaki insanların ihtiyaçlarına göre ancak eşitlik ilkesi prensibiyle paylaşırma yolunu benimseyerek kendi ideal yaşam tarzlarını kurmaya çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır. Kapitalist üretim tarzının İngiltere’de ve ardından Avrupa’da benimsenmesi feodal toplum düzeninin bozulmasına eşlik ederek gelişmiş ve yeni bir toplum yapısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Batı felsefi düşününü meşgul eden “insan nasıl özgür olur?” sorusuna üretim sistemini ve bu üretim sistemi üzerine kurulan toplum ve devlet yapısını yorumlayarak cevap veren Karl Marks (1818-1883) fikir arkadaşı Friedrich Engels (1820-1895) ile kendilerinden önceki eşitlikçi toplum fikirleri ve denemelerini ütopyik olarak tanımlamışlar ve kendi isimlendirmeleri ile bilimsel sosyalizm kuramını oluşturmuşlardır (Engels, 1974).

Karl Marks ve Friedrich Engels tarihsel süreci inceleyerek giriştikleri bu teoriyle tarihin yasaları olduğunu belirterek, kapitalizm sürecinin geçici bir evre olduğunu, kapitalizmin üzerine inşa edildiği sınıflı toplum yapısının ürünü olan işçi ve emekçi sınıfların üretim araçlarını ve devlet aygıtını devrim aracılığıyla ele geçirerek eşitlikçi toplum düzenini kuracağını iddia etmişlerdir. Geçici olan bu sosyalizm modelinin devlet aygıtını sönmülendirerek komünizme ulaşılacağını savunmuşlardır. Ancak sosyalist devrim bu kuramcıların öngördüğü şekilde endüstrileşmiş Batı ülkelerinde değil henüz büyük ölçüde tarım toplumu olan Rus Çarlığı’nda gerçekleşmiştir. Marks ve Engels’in kuramı aşağıda açıklanacağı üzere Vladimir Lenin tarafından yorumlanarak öncü parti tasarımıyla yeniden şekillendirilmiş ve yaşanan süreçler 1917 yılında Rus Çarlığı’nın yıkılması ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Heywood, 2014: 117-118).

Bu çalışmanın ana ögesi olan Mirsaid Sultan Galiev (1892-1940) Rus Çarlığı bünyesindeki Kazan bölgesinde yaşamıştır. Çarlık iktidarının politikalarına karşı Türk toplumunun ve genel olarak Çarlık bünyesinde yaşayan halkların durumlarına ilişkin kendi düşüncelerini ortaya koyarak Rus Devrimi’nde faaliyet göstermiş; yaşanan devrimin ardından ortaya çıkan Bolşevik-Menşevik çatışmasında Bolşevik partisinin yanında yer alarak parti içerisinde görev almıştır. Bu süreçte sosyalizmin dünyaya yayılması amacıyla Turan Sosyalist Devleti tasarımı ortaya koymuş ve dünya toplumsal düzenini ezilen ve sömüren halkların çatışması

olarak yorumlamıştır. Düşünceleri ve faaliyetlerinin Rus devriminin liderleri tarafından milliyetçi ve ayrılıkçı bulunması ile başlayan yargılama süreçleri siyasi etkinliğinin son bulmasına neden olmuştur. Benningsen'in ifadesiyle "Tanınmamış Peygamber" (Duman, 1999: 72) üçüncü dünyanın kuramcısı Mirsaid Sultan Galiyev, Stalin öncülüğündeki Komünist Parti'nin uyguladığı Rus şovenizmine yenik düşmüştür.

Bu çalışmanın amacı hem Rus Devrimi'nde hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde eylemci ve teorisyen olarak faaliyet gösteren Mirsaid Sultan Galiyev'in hayatı, faaliyetleri ve siyasi düşüncelerinin analiz edilerek, yargı süreçleri nedeniyle tamamlamadığı Turan Sosyalist Devleti tasarımını incelemektir. Galiyev'in bu tasarımı Ceditçilik, Türkçülük ve Marksizm'i sentezleyerek bağımsız Türk devletlerinden oluşan doğu merkezli enternasyonal sosyalizm kurulması yolunda bir öncü olarak tasarladığı savunulmaktadır. Bu amaçla çalışmada Rus Çarlığı bünyesinde yaşayan Türk toplumlarının ve özellikle Galiyev'in içinde yaşadığı ve düşüncelerini şekillendiren Kazan Hanlığı ve Kazan Hanlığı'nda ortaya çıkan Cedit hareketi incelenmiş; Galiyev'in hayatı ve siyasi faaliyetleri analiz edilerek ortaya koyduğu Turan Sosyalist Devleti isimli tasarımın arka planı keşfedilmeye çalışılmıştır. Mirsaid Sultan Galiyev Türk dünyası ve siyasi teori açısından önemli bir kişilik olmasına karşın hakkında yeterli çalışmanın yapılmamış olması, hem Türk toplumlarının hem de dünya toplumsal düzeninin özgürlüğü ve refahı adına tasarımlar ortaya koymuş bu ismin hatırlanmasını ve fikirleri üzerinde tartışılmasını önemli kılmaktadır.

2. MİRSAİD SULTAN GALİYEV'İN HAYATI

Mirsaid Sultan Galiyev Kazanlı bir Tatar'dır. Bölgede mişer olarak adlandırılan sınıfa mensup olan babası yoksul ve köylü bir aileden gelirken, annesi bölgenin soylu ve varlıklı ailelerinden bir tanesine mensup mirza çocuğudur. Bu detayın burada aktarılmasının nedeni düşünürün kendisinin bu farklılıktan özellikle bahsetmiş olmasıdır. Galiyev, annesi ve babası arasındaki bu sınıf farkını çocukluk yıllarında keşfettiğini ve devrimci yönünün de küçük yaşlarda keşfettiği bu sınıfsal ayrımın sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmiştir (Galiyev, 1998: 35-36). Çocukluk yılları dini eğitimle geçen Galiyev'in gençliği iyi bir eğitim aldığı vurguladığı Öğretmen Okulu'nda geçmiştir. Öğretmen Okulu Mirsaid Sultan Galiyev'in fikir dünyasının oluşmasında önemli derecede etkili olmuştur. Bilimsel sosyalizm kuramı ile bu dönemde tanıştığı gibi milliyetçi hareketliliğini de bu dönemde kazandığı iddia edilmektedir (Guadagnolo, 2013: 72). Mezuniyet sonrası öğretmenlik, gazetecilik, kütüphane memurluğu gibi meslekleri icra ederken aynı zamanda küçük devrimci gruplar örgütleyerek Çarlık Rusya'sına karşı mücadelesine başlamıştır. Galiyev devrimci çalışmalarına 1913 yılında başladığını iletmiştir. Programının yakın hedef olarak belirlediği ilkeler, örgütlenme ve politize etme faaliyetlerinin hızlandırılmasıdır. Asıl amaçlar ise, monarşi düzeninin yerine kurulacak demokratik bir cumhuriyet, toprak ağalığına son verilerek köylülere toprak dağıtılması, fabrika ve atölyelerin işçilere verilmesi ve çevre bölgelerin milli bağımsızlığa kavuşmasıdır (Galiyev, 1998: 51).

Mirsaid Sultan Galiyev'in gazetecilik faaliyeti yürüttüğü dönemler ve Bolşevik Partisi içerisinde kaleme aldığı yazılar arasında düşünce farklılıkları bulunmaktadır. Bu sebeple 1914 yılında Bakü'ye geçerek sürdürdüğü gazetecilik faaliyetleri esnasındaki yazıları, Josef Stalin döneminde Bolşevik Partisi'nden tasfiye edilmesi sürecinde Galiyev'e burjuva milliyetçisi olduğu suçlamasının temelini oluşturmuştur. Bu dönemde Galiyev'in devrimci-milliyetçi denebilecek bir düşünce yapısında olduğu, sol siyasete yakın fakat Marksist olmadığını, söylemek mümkündür (Reyhan, 2010: 33). Duman da Birinci Dünya Savaşı'na kadar Galiyev'in radikal bir milliyetçi olduğunu ancak Şubat 1917 devrimi ile yüz yüze geldiğinde taktik olarak devrimci teknikleri kullanmak istediğini belirtmiştir (1999: 55). Ancak Galiyev kendi el yazmalarında bu durumu savaşa kadar Bolşeviklerin yeraltında olmaları sebebiyle kendilerine ulaşamamasına, Menşeviklerle işbirliği yapmak istememesine ve Müslümanlar arasında da sadece milliyetçi örgütlerin olmasına bağlamıştır. Bu dönemde

asıl amacının “Müslüman sosyalist komitelerinde Bolşevik fraksiyonları kurmak; onları Tatar milliyetçilerinden koparmak üzere çevremizde solcu-sosyalist Müslümanları toplamak” olduğunu kaleme almıştır (Galiyev, 1998: 53). Özetle Galiyev’in Şubat 1917’ye yani Bolşevik Devrimine kadar olan düşünceleri Tatar milliyetçiliği, Müslüman kültürü, sosyalist devrim ve sömürgeciliğin son bulacağına olan inançla şekillenmiştir (Guadagnolo, 2013: 70). Bu unsurların sıralanmasının nedeni Galiyev’in “Sömürge Enternasyonal” ve “Turan Sosyalist Devleti” tasarımları incelendiğinde daha net anlaşılacaktır.

2.1. MİRSAİD SULTAN GALİYEV ve BOLŞEVİK PARTİSİ

Mirsaid Sultan Galiyev, Şubat 1917 Bolşevik Devrimi sırasında Bakü’de bulunmaktadır. Çarlık yönetiminin tasfiye edilerek geçici hükümetin kurulduğu aşamada Bakü’den ayrılarak Moskova’ya gelmiş ve dinleyici olarak Rusya Müslümanları Birinci Kongresi’ne katılmıştır. Duma’daki Müslüman muhaliflerin lideri Ahmet Tsalikov’un kendisini Kongre’ye davet ettiği ve Kongre’nin organizasyonuna yardım etmesini istediği bilinmektedir (Guadagnolo, 2013: 73). Kongre sonrasında Kazan’a geçmiş ve Bolşevik Partisi’ne katılması da bu süreçte gerçekleşmiştir. Rus devriminin ve Tatar aydınlarının öncülerinden Mollanur Vahidov’un başında bulunduğu Müslüman Sosyalistler Komitesi’ne katılmıştır (Galiyev, 1998: 219-223). Bu süreç Galiyev’in özgün bir teorisyen ve siyasi bir önder olmasının en önemli eşiklerinden birisi olmuştur.

Mirsaid Sultan Galiyev’in Mollanur Vahidov ile hareket ettiği Müslüman Sosyalistler Komitesi, Rusya’daki bütün Müslümanları içine alarak Müslüman Komünist Partisi’ne dönüşmeyi hedeflemiştir (Reyhan, 2010: 35). Ekim devrimi sürecinde yaşanan iç savaşta Galiyev, Kazan’ın savunulmasında önemli rollerde bulunmuştur. Vahidov’un 1918 yılında karşı devrimci Kolçaklar tarafından kurşuna dizilerek öldürülmesi sonrasında ise Galiyev’in Komite’de üstlendiği görevlerin sayısı hızla artmıştır. Müslüman Merkez Komiserliği (MUSKOM), Müslüman Askeri Kurulu’nun başkanlığı, Narkomnatz (Milletler Halk Komiserliği)’in yayın organı Natsional’notsy dergisinin redaktörlüğü, Narkomnatz Küçük Kurulu üyesi görevlerini yürütmüştür². Özellikle Natsional’notsy’deki görevi Galiyev’in fikirlerini duyurması açısından önemli bir etken olmuştur.

1918 Kasım’ında Birinci Müslüman Komünistleri Kongresi organize edilmiştir. Kongreye başkanlık eden Mirsaid Sultan Galiyev ve Müslüman komünist önderlerin savundukları düşünce, Müslüman Komünist Partisi’nin özerk bir biçimde çalışması ve federe olarak Rus Komünist Partisi’ne katılmasıdır. Ancak Rus Komünist Partisi’nin Moskova’da 1919 Mart’ında gerçekleştirdiği 8. kongrede bütün milli komünist örgütlerin kapanması kararı çıkmıştır. Rus Komünist Partisi, Merkez Komitesi’ne sahip olduğunu ve tek bir merkezden idare edilen tek bir komünist partinin olması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla Mollanur Vahidov ve Galiyev’in kurdukları ve idare ettikleri Müslüman Örgütleri Merkez Bürosu lağvedilerek, Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Bürosu oluşturulmuştur. Bu şekilde Rus Komünist Partisi liderliğinin onayı olmadan herhangi bir faaliyet yapılamayacak ve Müslüman komünistler kontrol altında tutulacaktır (A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 85).

Mirsaid Sultan Galiyev Rusya Müslümanları ve Doğu halklarının bağımsız bir yönetim altında örgütlenmesini arzu etmiştir. Bu arzusu Bolşevik yönetiminin kuruluş söylemleriyle paralellik göstermektedir. Vladimir İlyiç Lenin XX. yüzyılın başlangıcından itibaren ulusların bağımsız olmaları gerektiğini duyurmuştur. Josef Stalin de 1913 yılında yayınlanan “Marksizm ve Ulusal Sorun” adlı makalesinde Lenin ile aynı doğrultuda beyanda bulunmuştur. Ekim 1917 devrimi sırasında iki lider de Rusya Müslümanları ve Doğu halklarının Sovyet iktidarını desteklemesini talep etmiş ve Sovyet iktidarının Rusya

² Mirsaid Sultan Galiyev’in sorumluluk aldığı görevlerin tamamı için (Galiyev, 1998).

Müslümanları ve Doğu halklarının inanç ve geleneklerini koruyacağına dair sözler vermişlerdir (Galiyev, 1998: 10-11). Ancak zaferin kazanılmasının ardından Sovyet iktidarı Moskova'da güç kazandıkça mevcutta bulunan özerk komünist örgütleri merkeze bağlamaya başlamıştır. Bu süreçte Galiyev makalelerinde emperyalizm ve sömürgeci Batı'yı çözümlenmekte ve devrimin tüm dünyaya yayılarak sosyal eşitliği tüm dünyaya götüreceğini duyururken; bu yolda uygulanması gerekenler konusunda Bolşevik Partisi'nin hâkim görüşlerinden farklı fikirler ortaya koymuştur.

Mirsaid Sultan Galiyev'in "Doğu"ya yüklediği anlamlar Bolşeviklerden ciddi anlamda farklılık göstermektedir. Vladimir İlyiç Lenin'in Karl Marx'ın fikirleri üzerinden yaptığı çıkarımlara benzer şekilde Galiyev, Marx'ın metinlerinde çözümlenmelerde bulunmuştur. Çalışmanın ileri bölümünde incelenecek bu görüşlerini ısrarla savunması ve uygulamaya koymak için faaliyetlerde bulunması Galiyev'in Bolşeviklerce hain olarak tanımlanmasına ve Bolşevik Parti'den tasfiye edilmesine neden olmuştur. Galiyev'in, Bolşevik Parti içerisindeki kısa parlak zamanları 1923³ yılında Galiyev'in burjuva milliyetçiliği yaptığı ve Parti'nin sınırlarını karşı-devrimcilerle (özellikle Sovyet iktidarı ile mücadeleye girişen Basmacı hareketinin liderleri ile⁴) paylaştığı gerekçesiyle hakkında dava açılması ile son bulmuştur. Sovyet yönetimi Galiyev'in Türk önderlerini bağımsızlık yönünde örgütlediği için Galiyevcilik (Türk dünyasında bağımsızlık için mücadele hareketi) adında bir dosya açmış ve istihbarat raporlarına dayanarak 1920 yılından itibaren Galiyev ve örgütlediği Türk önderlerinin Sovyet yönetimden ayrılarak bağımsız devletler kurma ya da bir Turan birliği kurma yönünde çalışmalar yaptığını iddia etmiştir. Bu sebeple de Galiyev'in tutuklanması gerektiğini, eğer tutuklanmaz ise ikinci bir Zeki Velidov⁵ (Zeki Velidi Togan) vakası yaşanacağı Sovyet yönetimine bildirilmiştir (Cihangir, 2006: 47).

1923 yılında açılan bu dava sonucunda Mirsaid Sultan Galiyev önce tutuklanıp daha sonra serbest bırakılmışsa da 1929 yılında tekrar tutuklanmıştır⁶. Bu tutuklamadan sonra Galiyev'in yaşadıkları ile ilgili bilgiler net değildir. Kürek cezasına gönderildiği, daha sonra Galiyevci muhalefet temizlendikten sonra kurşuna dizildiği yönünde bilgiler yer aldığı gibi, Josef Stalin'in Galiyev'i Moskova'da tuttuğu ve siyasetten uzak bir şekilde uzun yıllar yaşayarak öldüğü de iddia edilmiştir (Baker, 2014: 591; Reyhan, 2010: 89). Her iki tahminin de sonucu Galiyev'in 1929'dan sonra siyaset sahnesinden silinmesi ve ilham kaynağı olarak Doğu Halkları'nın bağımsızlık mücadelesinin efsanevi lideri olarak hatırlanmasıdır. Galiyev'in ortadan kaldırılması Komünist Parti içerisinde de Stalin'in Bolşevik Devrimi'nin neferleri arasından döktüğü ilk kan olarak belirtilmiştir (Baker, 2014: 591). Galiyev Bolşevik yönetimi tarafından durdurulmuş olsa da geride bıraktığı tasarılar güncelliğini korumaya devam etmektedir.

3. MİRSAİD SULTAN GALİYEV'İN SİYASİ DÜŞÜNCEİ

Mirsaid Sultan Galiyev, Rus Çarlığı'nın asimilasyon politikaları ve Türk halkına yönelik yıpratıcı politikaları içerisinde toplumsal sınıf farklılıklarını yaşayarak yetişmiş bir Türk

³ Galiyev hakkında açılan davanın tutanakları hakkında daha detaylı bilgi için (Cihangir, 2006).

⁴ Galiyev bu konu ile ilgili açıklamalarını "Ben Kimim" adlı makalesinde açıklamıştır (Galiyev, 1998).

⁵ Zeki Velidi'nin Velidov şeklinde aktarılmasının nedeni bahsi geçen olayın Sovyet kayıtlarına bu şekilde geçirilmiş olmasıdır. Zeki Velidi Başkurdistan bölgesindedir ve devrim sürecinde bölgedeki birliklere komutanlık yapmıştır. Çarlık yönetimine karşı Bolşeviklerle birlikte hareket etmiş ancak sosyalist ideolojiyi Çarlık Rusya'sının hakimiyetinden kurtulmak amacıyla bir araç olarak kullanmıştır. 1920 yılında Başkurdistan'da ortaya çıkan SSCB karşıtı isyanda komutanlık yapmış ve bu nedenle Sovyet liderlerince gözden çıkarılmıştır. Mirsaid Sultan Galiyev'in de kendisiyle bağlantıda olması, Galiyev'e karşı yöneltilen suçlamaların başında yer almıştır. Galiyev her ne kadar Zeki Velidi'yi yeniden Bolşevik safa çekmek için kendisiyle iletişim kurmayı denediğini ifade etse de bu savunma kabul görmemiştir. Zeki Velidi ile Galiyev arasındaki bilinen en belirgin düşünce farklılığı İslam dinine yönelik bakış açılarıdır. Zeki Velidi, Galiyev'in açıkça İslamiyet'e ve dine karşı propaganda yaptığını belirtmiştir (Duman, 1999).

⁶ Galiyev'in tutuklanması ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız (Baker, 2014).

teorisyendir. Kafkaslarda ve Orta Asya’da Çarlık yönetimince uygulanan ekonomik ve kültürel politikalar çocukluk yılları itibariyle hayatına ve düşüncelerine yansımaya başlamış, eğitim sürecinde de giderek şekillenmiştir. Entelektüel düşün dünyası ve içinde yaşadığı dönemin siyasal gelişmeleri Galiyev’i Bolşevik Partisi’ne ve Rus Devrimi’ne yönlendirmiş, öncelikle Türk halkı olmak üzere ezilen halkların kurtuluşuna dair teoriler geliştirmesini sağlamıştır. Hem faal olarak siyasal hayatın içerisinde yer alması hem de entelektüel olarak siyasal düşünceler üzerine fikir yürütmesi, bu çalışmanın temel tartışma konularından olan Turan Sosyalist Devleti tasarısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tasarımın ortaya çıkmasını sağlayan yapısal koşullar ve bu koşulların geliştikleri temelleri Galiyev’in sosyalizm anlayışı üzerinden inceleyerek çalışmanın argümanına katkı sağlanabilecektir.

3.1. SULTAN GALİYEV’İN SİYASİ DÜŞÜNCESİNİ ŞEKİLLENDİREN YAPISAL KOŞULLAR

Kişilerin siyasal düşünceleri ve dünya görüşlerinin gelişiminde yaşam hikayeleri belirleyici etkindir. Nasıl ki Thomas Hobbes savaş korkusu nedeniyle annesinin erken doğum yapmasını “ben ve korku ikiziz” (Ağaoğulları, 2009: 166) yorumuyla toplum sözleşmesi kuramını güvenlik ve istikrar üzerine kurmuşsa, Mirsaid Sultan Galiyev de Çarlık Rusya’sı tarafından ezilen, misyonerlik faaliyetleri uygulanan yoksul bir halkın bünyesinde doğmuş, yetişmiş ve siyasal düşüncesini de bu ekseninde oluşturmuştur. “Kimim Ben? Sesimi Duyurmak İstiyorum” adlı makalesinde açıkça belirttiği üzere yoksulluk ve mişer-mirza ayrımını henüz çocukluk yıllarında deneyimlediği için kendisini çocuk yaşlardan itibaren bu olumsuzlukların tersine döndürüleceği bir dünyayı hayal ederek yetiştirmiş ve çocukluğundan itibaren devrimci olduğunu belirtmiştir (Galiyev, 1998: 35-36). Biyografisinde de değinildiği üzere Marksist fikirlerle Tatar Öğretmen Okulu’nda tanışmıştır. Galiyev, kendisinin “enerjetik materyalist” (A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 68) olduğunu söyleyerek dünyayı Marksist bakış açısıyla yorumladığını belirtmiştir. Bu bakış açısına en çok nüfuz eden faktör ise halkın Çarlık Rusya’sının hakimiyetinde asimile edilmeye çalışılarak baskı altında tutulmasıdır. Dolayısıyla Galiyev Marksizm’i ilk olarak halkın bağımsızlığı ile özdeşleştirmiş, bu nedenle Bolşevik rakipleri onu burjuva milliyetçisi olarak suçlamışlardır. Bu suçlama ve Galiyev’in teorisi arasındaki bağ, klasik ve ortodoks Marksizm’in kısa da olsa hatırlanmasını gerektirmektedir.

Karl Marx ortaya koyduğu tarihsel materyalizm teorisinde kapitalist toplumlarda ortaya çıkan sınıf farklılığının işçi sınıfı lehine sonuçlanacağını, gerçekleşecek devrim ile alt yapıya uygun bir üst yapının kurularak sosyalist devrime ve bu aşamanın tamamlanmasıyla da komünizme ulaşılacağını aktaran bir sıralama belirlemiştir (Heywood, 2014: 135). Ancak Marx’ın beklentisinin tersine devrim kapitalist ekonominin en yoğun olduğu İngiltere ve Kıta Avrupası’nda değil Rusya’da gerçekleşmiştir. Burada Marksizm’in ilettiği tarihsel materyalizm kuramına uymayan bir pratik ortaya çıkmıştır. Sanayileşme aşamasını tamamlayamayan ve kapitalist ekonomiye geçememiş, büyük bir bölümünün feodal olarak tanımlanabilecek bir yapıya sahip olduğu ve henüz işçi kesimlerinin bir sınıf oluşturamayacak kadar az sayıda olduğu bir ortamda devrim gerçekleşmiştir. Dolayısıyla teoriye uymayan bu devrimin kuramsal olarak tartışılması ve bölgeye göre yeniden yorumlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Heywood, 2014: 139).

Vladimir İlyiç Lenin teoriye uymayan bu devrime ilişkin az gelişmiş ve kapitalist olmayan toplumlarda devrimin doğuşunu kuramlaştırmaya girişmiştir. Lenin, “Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması” adlı çalışmasında emperyalizmin kapitalizmin özel bir aşaması olduğunu, kapitalist devletlerin sömürgelerdeki kaynaklar için rekabete giriştiğini ve bu rekabetin de sınıf mücadelesini uluslararası alana yayacağını ve dünyanın sömürülenler ve sömürülenler şeklinde ikiye ayrılacağını söylemiştir (Lenin, 2003). Bu açıklama ile sosyalist devrim için bir engel olan geri kalmışlık, devrim için önemli bir unsur haline gelmiştir.

Kapitalist düzen, sömürünün en yoğun olduğu ve yoksulluğun en derinden hissedildiği sömürgelerde bozulacaktır (A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 59). Lenin, Marx'ın analiz ettiği kapitalist sistemin endüstriyel kapitalizm olduğunu ancak gelinen noktada ulaşılmış olan noktanın finans kapitalizmi olduğunu saptamıştır. Finans kapitalizminin endüstriyel kapitalizm analizinde olduğu gibi emek üzerinden elde edilen artı ürün kazancının ötesine geçtiğini, finansçı ve bankerlerin sermaye sahiplerini destekleyerek az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin ulusal burjuvalarıyla işbirliğine girerek halkların sömürüldüğü bir sistemi ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bu sisteme karşı gelişen hareketlerin çeşitli şekillerde ortaya çıkan milliyetçi hareketler olduğunu, bu hareketlerin kapitalizme karşı savaşmaları gerekçesiyle de komünizmin müttefikleri olduğunu aktarmıştır (Schumaker, Kiel, & Heilke, 1996: 179-181). Marx'ın ve Lenin'in aktardığı bu düşünceler Mirsaid Sultan Galiyev tarafından yeniden yorumlanmıştır.

3.1.1 ORTA ASYA'DA REFORM ve CEDİTÇİLİK

Mirsaid Sultan Galiyev, günümüzde Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti olarak anılan bölgenin içerisinde kalan Ufa bölgesi, Kırmıskalı kasabasına bağlı Belebetoğa köyünde dünyaya gelmiştir. Kazanlı Müslüman Tatar bir aileye mensup olması Çarlık Rusya'sında yaşayan Tatar⁷ halkının incelenmesini gerektirmektedir. İçine doğduğu toplumsal ve siyasi ortamın gözlemlenmesi Mirsaid Sultan Galiyev'in toplumsal ve ideolojik konularda yaptığı çözümler ve ortaya koyduğu tasarıları anlayabilmek için önem taşımaktadır. Bu kapsamda Tatarların Rus İmparatorluğu bünyesindeki rolleri ve tarihsel koşullarını ele alarak çalışmanın temel inceleme konusu olan Mirsaid Sultan Galiyev'e dair tartışma yapılabilir. Düşünere dair inceleme Türkçülük, Ceditçilik gibi bölgede ortaya çıkan siyasi fikirlerin ve Rus Devrimi gibi bölgede gerçekleşen önemli olayların araştırılmasını da gerektirmektedir. Mirsaid Sultan Galiyev ismi farklı görüşten insanlarca benimsenerek birbirinden farklı sınıflandırmalara konu olmaktadır. Bu çalışma, Galiyev'in ideolojik olarak konumlandırılmasını amaçlamamakta, nasıl bir hayat yaşadığı ve bu deneyimlerinden etkilenerek hangi fikir ya da fikirleri benimsediği, nihayetinde de Turan Sosyalist Devleti fikrine nasıl ulaştığı konusuna odaklanmaktadır.

Tatar Hanlığı XVI. yüzyıl ortasında Rus Çarlığı tarafından ele geçirilmiş ve hanlığın merkezi olan Kazan maddi ve kültürel açıdan yağmalanmış; bölgede yaşayan halk farklı bölgelere gönderilmiştir. Rus yöneticiler kazandıkları galibiyetin ardından Türk ahalinin mal ve zenginliklerine el koyarak bu insanları çevre bölgelere sürme ve geride kalan alanlara Rus tebaayı yerleştirme politikası uygulamışlardır (Filatov, 1998: 265). Rus sömürgeciliğinden kaçan Türk köylülerinin mülkleri yine kölelikten kaçan Rus köylülerince ele geçirilmiş ve Tatar bölgesindeki Türk nüfus oranı giderek azalarak XVIII. yüzyılın sonunda Ruslara karşı azınlık konumuna düşmüştür. XIX. yüzyılın sonunda bugünkü Özerk Tatar Cumhuriyeti'nin nüfusu 1.500.000'e ulaşmasına rağmen Tatar nüfusun bölgedeki oranı ancak %40 olarak kalmıştır. Tatar nüfusunun Rus yöneticiler tarafından farklı bölgelere zorunlu göçe tabi tutulması, Orta Asya ve Kafkaslar'da Tatar nüfusunun yayılmasını sağlamış ve bu durum Tatar ileri gelenlerinin XIX. yüzyılda ortaya koydukları milli birlik fikirlerinin mekânsal yayılımını kolaylaştırmıştır (Benningsen & Quelquejay, 2005: 19-21).

Rus Çarlığı bir yandan Asya'daki Türk halklarını bünyesine katarken bir yandan da ele geçirdiği bölgelerde din değiştirme politikaları uygulayarak din üzerinden Ruslaştırma politikasına girişmiştir (Hudyakov, 2018: 108-109). Sadece din unsuruyla değil ticari olarak da üstünlüğü ele geçiren Rus Çarlığı bölgedeki hakimiyetini sağlamlaştırma yolunu tutmuş,

⁷ Tatar kelimesi ilk olarak Moğol kabilelerinden birinin ismi olarak anılırken (Ta-Ta) zaman içerisinde Rus kavmi tarafından Moğol İmparatorluğu'ndaki ve Altın Orda Devleti bünyesindeki Türk ve Moğol halklarını tanımlamak için kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise Rus İmparatorluğunun bünyesinde bulunan Türk kökenli halkların tamamına Tatar ismi verilmiştir (Benningsen & Quelquejay, 2005: 17).

ele geçirilen bölgelerde kaleler inşa edilmiş ve ticari merkezler oluşturulmuştur. Tatarların Ruslarla olan ticari ilişkilerine karşılık, Türkistanlılar Rus tüccarları “kafir” olarak nitelendirerek onlarla ticari faaliyetlere girişmemişlerdir. Bu durumdan faydalanan Tatar tüccarlar Orta Asya ticaretini ele geçirerek XIX. yüzyılın ortalarına kadar Rusya-Türkistan ticaretinin egemeni olmuşlardır. Tatar tüccarlar, ticaret amacıyla ulaştıkları bölgelerde ekonomik güçlerini önce kültürel alanlarda sonrasında da politik alanda etkin olarak kullanmışlardır. Rus yöneticilerin engel olma çabalarına karşın bu faaliyetler XIX. yüzyılın sonlarında Tatar kentsoylularına Rus Çarlığı bünyesinde yaşayan Müslümanlar arasındaki milliyetçi hareketlerin liderliğini ele geçirme olanağı tanımıştır (Benningesen & Quelquejay, 2005: 26).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus İmparatorluğu Türkistan bölgesinin işgalini tamamlamış ve ticaret için artık Tatar tüccarlara ihtiyacı kalmamıştır. Bu gelişmeye paralel Çarlık yönetimi Kazan Tatarlarının Orta Asya bölgesinde şirket kurmalarını ve taşınmaz mülk edinmelerini yasaklamıştır (Benningesen & Quelquejay, 2005: 28). Orta Asya'nın zenginliklerini doğrudan kullanma ve kontrol etme kararı alan Rus Çarlığı, maddi destekler ve ulaşım ağları ile Türkistan bölgesini doğrudan Moskova'ya bağlamış (1906) ve Kazan bölgesinin ekonomik önemini yitirmesine neden olmuştur. Bu tarihe kadar ekonomik güçle birlikte ulaşılan kültürel egemenlik de Tatarların kültürel yayılmalarını önlemek amacıyla 1906 tarihinde Rus yönetimince çıkarılan eğitim genelgesi ile sona erdirilmek istenmiştir. 1911 yılında Türkistan'ın tamamına ulaşan genelge, okullarda görevli olan eğitimcilerin, öğrencilerle aynı ulustan olmaları ya da Rus olmaları gerektiğini aktarmıştır. Bu kararların tek amacı Tatar etkisini bölgeden uzaklaştırmak değildir. Rus yönetimi Nikolay İvanoviç İlminskiy⁸ tarafından oluşturulan Kiril alfabesine dayalı bir alfabeyle ulusal dilde eğitim faaliyetleri yürüterek; Orta Asya'da hem Müslümanların kendi içlerindeki iletişimi koparmayı hem Tatarların etkilerini bölgeden uzaklaştırmayı hem de dinden dönenlerden oluşan bir aydınlar sınıfı oluşturarak bölgedeki halkların yapısını her anlamda dönüştürmeyi amaçlamıştır (Aça, 2014: 226). XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyıl başlarına kadar yürütülen dinsel ve kültürel dönüştürme politikası, Ruslar ve Müslümanlar arasındaki ekonomik rekabeti ileri boyutlara taşıyarak Tatar ulusu için yok edici bir tehlikeye dönüştürmüş ve Müslüman aydınlarının Rus İmparatorluğu'na karşı ayaklanmalarını sağlamıştır. Bu süreç Tatar ulusunda dinsel yönden farklı oluşumların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Halk arasında Arap vahabiliği ya da Hint mezheplerini andıran hareketler ortaya çıkarken, Tatar burjuvasının desteklediği aydınlar arasında ise modern ve reformcu akımlar gelişmiştir (Benningesen & Quelquejay, 2005: 35-36).

Dönemin reformcu akımlarından en önemlisi ve Tatar halkı arasında en yaygın kabul edilen hareket Cedit hareketi olmuştur. Cedit hareketi özellikle dinde reform, yeni metot, yenilik hareketi olarak ortaya çıkmasına karşın özünde Tatar bölgesinde ve Orta Asya'da teknolojik-kültürel bir reform hareketinin başlangıcı sayılmaktadır. Çarlık Rusya'sı içerisinde yaşayan Müslüman Türklere Cedit toplumsal reform ve değişim taleplerini yansıtan bir deyim olarak anlaşılmıştır (Yelok, 2013: 423). Modern arayışlar ilk olarak dinsel alanda ortaya çıkmış ve Şahabettin Mergani (1818-1889) dinsel reformun yolunu açmıştır. Mergani, İslam'ı değiştirmekten çok, onu Orta Asya tutucu din bilimciliğinden ve ortaçağ ilişkilerinden temizlemeyi amaçlamıştır. Bu şekilde başlatılan hareket Mergani'nin öğrencilerinden olan

⁸ Rus Çarlığı'nın farklı dillerden ve toplumlardan oluşan yapısı Avrupa'da gelişen milliyetçilik akımlarına karşı Çarlık yönetiminin harekete geçmesini gerekli kılmıştır. Milliyetçilik akımının Kafkaslarda ve Orta Asya bölgesindeki Türk halkları etkilemesini önlemek ve Çarlık yönetiminin geleceğini sağlamak adına Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikaları gündeme gelmiştir. Bu politikaların başında İlminskiy tarafından oluşturulan dil ve eğitim çalışmaları ile Çarlık bünyesinde Rusçanın ortak iletişim ve eğitim dili olması hedefi vardır. İlminskiy'nin çalışmaları bu çabaları sistemli bir hale getirmiştir. Eğitim sisteminin amacı, yerel halkların iletişim kurdukları dilleri lehçeler aracılığıyla bölmek, kiril alfabesine geçiş yapmak ve yerel dillerin yanında Rusça da öğretilerek misyonerlik ve asimilasyon faaliyetlerini geliştirmektir (Üstün & Karakurt, 2019).

Fahrettin ve Musa Carullah Bigi tarafından canlandırılmış, fakat bu canlanma sonrası din adamları sınıfı ikiye bölünmüştür. Bir taraf liberal ve çağdaşlık yanlısı diğer taraf ise muhafazakâr bir tutum sergilemiştir. Kentsoyluların yanında yer alan çağdaşlık yanlıları XX. yüzyıl başlarında tutucu kesimin etkilerini neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır (Aça, 2014: 231).

Ceditçilik hareketinin bu çalışmanın konusu açısından en önemli yanı Rus hakimiyeti altında yaşayan Müslüman Türklerdeki değişimi ortaya koyması ve farklı fikirlere sahip insanları ortak noktada buluşturmasıdır. Rus Çarlığı ve sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) yönetiminin uyguladığı politikalara karşı, reforma tabi tutulmuş eğitim sisteminden yetişen İslamcı, liberal, sosyalist ve milliyetçi aydınlar bilinçli ve örgütlü tepkiler verebilmişlerdir. Bu bağlamda teorileri incelenen Mirsaid Sultan Galiyev'in fikir dünyasının şekillenmesinde de eğitim gördüğü Cedit okullarının etkisi yadsınamayacaktır.

Modernleşme hareketinin başarıya ulaşmasındaki en önemli adım İsmail Gaspıralı tarafından atılmıştır. Kırım Tatarı olan Gaspıralı “dilde, fikirde, işte birlik” sloganıyla Pantürkist bir düşünce ortaya koymuş, Rus Çarlığı bünyesindeki Müslüman Türklerin ortak bir dil çerçevesinde (kendisi tarafından yeniden düzenlenen Kırım Tatarcası) bir araya gelmelerini tasarlamıştır. İl'minskij'nin yerli halkların alfabelerini Arap harflerinden Kiril alfabesine dönüştürerek ve dillere farklılık unsurları katarak Müslüman Türklerin Rusça üzerinden iletişim kurmalarına yönelik çalışmalarına karşı Gaspıralı ortak dilde buluşmayı önermiştir. Gaspıralı, Müslüman Türklerin faydalandığı eğitim sisteminde köklü reformların yapılması gerektiğini, fonetik bir okuma sistemi ve laik bir sisteme geçilmeden ulusal bilincin canlanamayacağını dile getirmiştir (Emirhanov, 2005; Lazzerini, 1973). Bu sebeple Cedit okulları açılması için çaba göstermiş, ortaya koyduğu Pantürkist politika da Kazan ticaret burjuvazisince benimsenerek desteklenmiştir.

Kazan ticaret burjuvazisince bu politikaların desteklenmesinin iki temel amacı olduğu düşünülebilir. Bu amaçların birincisi, eğitimde reform hareketleri sonucunda yetişen ve yetişecek yeni neslin bilinçli bireyler olmalarıdır. Bu nesil, Çarlık bünyesindeki Müslüman Türklerin bir araya gelmesini sağlayacak ve Türk halkının yeniden bir devlet çatısı altında birleşmesi mümkün olacaktır. İkinci amaç ise Orta Asya bölgesinde ticari ve kültürel gücü Rus yönetimince elinden alınan Kazan ticaret burjuvazisinin rakiplerine karşı kullanabileceği ciddi bir araç olma ihtimalidir. Cedit hareketi aracılığıyla Kazan ticaret burjuvazisi, kültürel anlamda yeniden Orta Asya üzerinde egemenlik kurabilme imkanına kavuşabilecek; siyasi anlamda da Cedit hareketinin bünyesinde barındırdığı Pantürkizm'i kullanarak egemenliğini yeniden sağlama yolunu tutabilecektir. Bu süreçlerin tamamlanması ticaret burjuvazisinin kaybettiği ekonomik gücün de yeniden elde edilmesinin önünü açacaktır.

İsmail Gaspıralı'nın ortak dil ve Pantürkizm idealleri Çarlık bünyesinde yaşayan farklı Türk gruplarının farklı sosyo-ekonomik çıkarları sebebiyle güçlenememiştir. Ancak eğitim reformu Kazan ticaret burjuvalarınca olumlu karşılanmış ve başarılı olmuştur. Laik eğitim süreci takip eden Cedit okulları XIX. Yüzyılın sonunda kentliler ve din adamları tarafından desteklenmiş, Tatar halkının eğitim ve kültür seviyesi fark edilebilecek düzeyde gelişme göstermiştir. Cedit okulları aracılığıyla başlatılan reformlar sadece okullarda sınırlı kalmamış; din, kadın hakları, edebiyat gibi alanları da etkilemiştir. Toplumun genelinde yaşanan bu olumlu değişimin kökeninde Rus emperyalizmi ve misyonerliğine karşı direncin rolü yadsınamaz derecededir. Her ne kadar muhafazakâr kesimler bu harekete karşı çıkmış olsalar da 1917 Şubat devrimi itibarıyla bu direnç artık tamamen son bulmuştur (Benningsen & Quelquejay, 2005: 35-36).

3.2. MİRSAİD SULTAN GALİYEV'İN SOSYALİZM ANLAYIŞI

Mirsaid Sultan Galiyev 1918 yılından itibaren Marksizm'i yorumlamaya başlamış ve millî komünizm olarak adlandırılan kendi kuramını oluşturmuştur. En genel anlamda Galiyev'in

düşünce evreninde dünya ezenler ve ezilenlerden oluşmaktadır. Lenin'in sömüren ve sömürülenler kategorilerini Galiyev aynı mantıkla ele alarak sınıf unsurunu milletler bağlamında görmüş (Duman, 1999: 67), proletarya kavramını Doğu'nun sömürülen halklarını içine alacak şekilde yeniden tanımlamıştır (Hamzić, 2016: 2050). Galiyev, Doğu'yu Asya, Afrika, Avustralya ve Amerika'nın yerli halklarını içine alacak bir kapsamda emperyalizmin sömürdüğü alanın karşılığı olarak tanımlamıştır (Galiyev, 1998: 154-155).

“Tüm Müslüman sömürge halkları proleter halklardır ve Müslüman toplumundaki hemen bütün sınıflar sömürgeciler tarafından ezildiklerinden, tüm sınıfların “proleter” olarak adlandırılmaya hakları vardır...Müslüman halklar proleter halklardır...Dolayısıyla, Müslüman ülkelerdeki milli kurtuluş hareketlerinin bir sosyalist devrim karakterine sahip olması meşrudur.” (A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 59).

Mirsaid Sultan Galiyev'in teorisinde sömüren ve sömürülen halkların karşılığı olarak proleter ve proleter olmayan milletler ortaya çıkmıştır. Sömürge halklarının tamamı proleter olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla sosyalizm için mücadele milletlerin farklı sınıfları arasında yürütülmemekte topyekûn olarak emperyalistlere karşı yürütülmektedir. Bu yorumu Galiyev'i Marksizm'in dışında bırakmıştır. Sosyalist devrimlerin başarıya ulaşması sonucunda ortaya çıkacak olan milletlerin olmadığı dünya, Galiyev'in yorumuyla birlikte sınıfsız milletler dünyası olmaktadır. Galiyev bu şekilde sınıf mücadelesini kapitalist ülkelerdeki üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar ayırımından çok öteye taşıyarak sınıf mücadelesini uluslararasılaştırmakta ve Lenin'in yorumlamış olduğu Marksist kurama yeni bir yorum getirmektedir. Bu bakış açısına göre yerli halklar içerisinde sınıf farklılaşması kabul edilse de bunun fark edilemeyecek derecede olduğu, tüm sınıfların proleter millet olarak birlikte hareket edebilmelerinin önünde bir engel olmadığı düşünülmüştür. “Müslüman halklar henüz antagonist sınıflara bölünmemiştir” (A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 61) ifadesiyle düşüncesini dile getirmiştir. Henüz sınıflara bölünmemiş Doğu toplumuna sosyalist devrimi yaymak için ise Doğu'ya açılan kapı olarak tasarladığı Kazan bölgesini belirlemiştir. Bu bölgede oluşturulacak bağımsız bir komünist partinin Doğu'ya sosyalizmi götüreceğini tasarlayan Galiyev, Bolşevik devrimi ile başlayan sosyalist dönüşümün bu tasarıyla dünyaya yayılabileceğini iletmiştir.

Mirsaid Sultan Galiyev, Batı emperyalizminin kaynağının sömürgelerin hammaddesi olduğunu ve eğer sömürgeler bağımsızlaşırsa emperyalizmin kaynakları tükeneceğinden dolayı kapitalist sürecin sonuna gelineceği düşüncesini milli bağımsızlık hareketlerine destek vermek için kullanmıştır. Sömürülen halkların en yoğun olarak Müslümanlardan oluşmaları dolayısıyla da devrimin dünyaya Doğu'dan yayılması gerektiğini ifade etmiştir (Galiyev, 1998: 154). Bu durum iki bileşenin çözülmesini meydan getirecektir. Öncelikle sömürülen sınıf olan ezilen milletler bağımsızlaşarak sosyalist aşamaya doğrudan ulaşacaktır. İkinci bileşen ise bu ezilen sınıfların bağımsızlıklarına kavuşmalarıyla harekete geçecektir. Kapitalist devletlerdeki proleter sınıf da emperyalistlerin sömürü düzeninden faydalanmaktadır. Batı işçi hareketlerindeki revizyonist tutum sömürge kaynaklarından faydalanan sermaye sahiplerinin bu hareketleri ödünlerle karşılamasından kaynaklanmakta, işçi sınıfı devrim fikrindense evrim fikrine yoğunlaşmaktadır (Metin, 2014). Sömürülen milletlerin sömürüsü son bulduğunda Batı işçi sınıfına verilen ödünler verilemez duruma gelecek ve Batı'da da işçi sınıfı iktidarı ele geçirebilecektir. Galiyev devrimin dünyaya yayılabilmesinin tek yolunun sömürülen milletlerin bağımsızlığına kavuşması olduğuna inanmıştır.

“(Emperyalist bir milletin proletaryası) sömürgelerden hammaddelerini almak ve buralara metropol mallarını satmak için, eski tahakküm sistemini korumak zorunda olduğunu bilir. Bu bakımdan, burjuvaziden iktidarı devralan metropol proleterleri, resmi olarak sömürge halklarını tanırsalar bile, onlardan ayrı tutulamazlar...Dolayısıyla yerli mazlumlar arasında,

metropol sosyalistlerinin burjuvazinin kendisinden daha kötü ikiyüzlüler ve müstebitler oldukları görüşü hakimdir.” (A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 65)

Mirsaid Sultan Galiyev, Batı'da devrim olsa ve proleter sınıf iktidarı ele geçirse de bunun enternasyonal bir devrime gidemeyeceğini çünkü metropol proleterlerinin aynı sömürü faaliyetine devam edeceğini aktarmıştır. Batı'da gerçekleşecek devrim sonrası metropol proleterleri sömürge faaliyetlerine devam etmese de yerel halkın kadim düşmanlıklarının devrime yaklaşıma engel olacağını düşünmektedir (Galiyev, 1998: 153). Bu sebeple Doğu'daki bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi gerektiğini, devrim fikrinin bu halklara bağımsızlıktan sonra da ulaştırılabileceğini fakat sömürge kaynağının kesilmeden kapitalist düzenin değiştirilemeyeceğini belirtir.

Galiyev materyalist olduğunu belirterek sosyalizmin Müslüman toplumlarda benimsetilebilmesi için de taktik yazılar kaleme almıştır. Sömürge halklarına sosyalist devrimin götürülebilmesi için “Müslüman Komünist” bir örgütün öncü olması gerektiğine inanmıştır. “Müslümanlar Arasında Din Karşıtı Propagandanın Yöntemleri”(A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 172) başlıklı yazısında Rusya içerisindeki Türk halkların tanımlanma itibarıyla Müslümanlıkla eş kılındığını, Müslüman ve Türk ayrımının yapılmadığını dile getirmiştir. Galiyev'e göre “bütün dinler aynıdır” (Tellal, 2001: 112) fakat İslamiyet diğer dinlere göre genç olduğu için ve inananların yaşamlarını her açıdan düzenlediği için İslamiyet'le mücadele etmekte özel yöntemler kullanılması gerekir. Galiyev bu yöntemleri sıralarken Müslüman din adamlarının etkililiklerinden özellikle bahsetmiştir. Rus toprakları içerisindeki din adamlarının örgütlenmesini önererek devrimin onlar aracılığıyla yayılması fikrini ortaya koymuştur. Müslüman Komünist bağımsız bir örgüt aracılığıyla devrimin Müslüman halklara yayılacağına inanmıştır. Müslüman halkların Haçlı Seferleri'ni siyasal bir çatışma olarak gördüklerini ve kendilerine yönelen siyasal hareketlere karşı her zaman dinlerini koruma psikolojisiyle hareket ettiklerini ifade etmiştir. Galiyev, Marksizm'in İslamiyet ile yakınlığını vurgulayarak, bu iki unsuru bütünleştirmeye çalışmıştır.

3.3. TURAN SOSYALİST DEVLETİ

Batılı ülkelerde devrim ateşinin söndüğüne ve Rus devriminin ilk günden itibaren dünya devrimine dönüşmesi gerektiğine inanan Mirsaid Sultan Galiyev, köylüler ile devrimci millî burjuvazi arasında ittifaktan oluşan bir Asya devrimi öngörmüştür. Doğu halklarının dillerine ve adetlerine hakim olmalarından dolayı bu görevde başrolü oynamak Galiyev öncülüğündeki Müslüman Komünistlere düşmektedir. 1923 yılında kaleme aldığı bir yazıda bu rolü şu şekilde ifade etmiştir. “*Orta Volga ve Urallardan Sibiryaya ve Orta Asya'ya dek uzanan geniş bir toprakta yaşayan Tatar işçileri, sakini oldukları toprakta ve hatta tüm Doğu'daki uzak yörelerde de devrimci enerjinin en iyi ileticisidir.*” (A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 76)

Teorilerini oluştururken konu ne olursa olsun (milliyet, din, ideoloji) kendisini sınırlamayı her türlü konuda yorum ve değerlendirme kapısının açık olduğunu göstermiştir (Gökgöz, 2004: 66). Bu minvaldeki fikirleri 1923 yılından sonra artık Bolşevikler açısından orijinal hedeften sapma olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu sebeple görevlerini ve statüsünü yavaş yavaş kaybeden Mirsaid Sultan Galiyev, Doğu stratejisini gerçekleştirebilmek için “Sömürgeler Enternasyonalı” fikrini sunmuştur. Bu enternasyonal, ezenlerle ezilenler arasındaki ilişkinin ters yüz edilmesine dayanmakta ve gerçekleştirilecek bu tersine dönüşün kurumsallaşmasına odaklanmaktaydı. Ezilenlerin ezenler üzerinde sistematik hegemonya kurması ile gerçekleşecek bu enternasyonal, devrimci güçlerle iş birliği içerisinde ve bağımsız olacaktır (Duman, 1999: 76). Sovyetler Birliği'nin Batı Komintern'ini Ruslar ve Sömürge Enternasyonalı olarak iki bölüm şeklinde tasarlayan Galiyev, Orta Asya, Kafkaslar, Orta Volga ve Urallar bölgelerini Rus bölgesinden ayırmıştır.

Ortaya koyduğu düşünceler Bolşevikler tarafından benimsenmemiştir. Bolşeviklerin tasarısındaki SSCB her ne kadar yerel birimlere kısmen özgürlük tanısa da kontrolün merkezde olması istenmiştir. Galiyev savunduğu tasarıları hayata geçirebilmek ve bu amaçlara ulaşmak için birçok bağımsız örgüt kurma girişiminde bulunmuş, ancak bu girişimleri elindeki gücün kaybedilmesine yol açmıştır. Galiyev'in tasarladığı Sömürgeler Enternasyonalı ve bu oluşuma dahil olan bölgeler Turan Sosyalist Devleti olarak tanımlanmış ve kendisine yönelik açılan davalarda bu tasarı ile suçlamalar yüklenmiştir.

Turan Sosyalist Devleti ile ilgili bilgiler Mirsaid Sultan Galiyev'in milliyetçi sapmacılardan olduğunu kanıtlamaya çalışan Sovyet tarihçileri tarafından kendisine yöneltilen saldırılarla kısıtlıdır. Bu fikrin kökeninde Stalin'in dört adet milliyet kistasını (toprak, dil, psikolojik bünye ve ekonomi) ve Sovyetlerin Müslüman sınır boylarındaki farklı etnik bölgelerde yeni milletler yaratma planlarını Galiyev ve milli komünistlerin reddetmesi fikri yatmaktadır. 1924 yılında Orta Asya; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan olarak beş milli cumhuriyete bölünmüştür. Milli komünistler ise Müslüman-Türk coğrafyasına Tataristan, Başkurdistan ve Türki Çuvaş Cumhuriyeti gibi Orta Volga toprakları, Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Dağıstan'ı da ekleyerek birleşik bir Türkistan oluşumu için ısrar etmişlerdir. Bu tasarının nüfus dağılımı yüzde yetmiş beş Türk ve yaklaşık yüzde seksen Müslüman kökenli insanlardan oluşmaktadır. SSCB ile bağımsız bir ilişki içinde egemen bir devlet, Sovyet olarak öngörülen Turan Sosyalist Devleti cumhuriyet ile yönetilecek, cumhuriyetin idaresi ise merkezileşmiş bir partiye verilecektir. Bu parti için önerilen isimler "Doğu İşçileri ve Köylüleri Sosyalist Partisi" veya "Doğulu Sosyalistler Partisi" şeklindedir (A. A. Benningsen & Wimbush, 1995: 89).

Galiyev, kurulacak devlet bünyesinde Kızıl Ordu kurulmasını da öngörmüştür. Tatar, Başkurt, Türkistanlılar ve Kırgızlardan oluşacak Doğu Kızıl Ordusu, Doğu'da uluslararası emperyalizme veya Doğu'nun kendisine karşı savaşacak olan Kızıl Ordu'nun merkezini oluşturacaktır. Ayrıca bu ordu Sömürgeler Enternasyonalı'nin de çekirdeğini oluşturarak, komünizmi yaymak için sendikalara yüklenen rolü üstlenecek ve Müslüman ülkelere yönelecektir (Duman, 1999: 71).

Turan Sosyalist Devletinin yönetim biçiminin cumhuriyet olarak belirlenmesindeki temel dürtünün özellikle sosyalist grupların çarlık rejimine karşı mücadelesiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu gruplar çarlık rejiminin kısaca krallığın yönetim tarzını acı biçimlerde deneyimlemişler ve V. I. Lenin'in sosyalist devrime yandaş toplamak amacıyla sunduğu ilk devlet tasarımlarındaki bağımsız cumhuriyetlerden oluşan ve bir araya gelmiş bu cumhuriyetlerin oluşturacağı sosyalist cumhuriyet birlikleri fikrini desteklemişlerdir. Daha önce de aktarıldığı gibi Turan Sosyalist Cumhuriyeti fikrine ulaşılmadan önce X. ve XII. Komintern toplantılarında belirlenen ve özellikle Türk bölgelerini ilgilendiren ekonomik ve toplumsal kalkınma hedeflerini desteklemişlerdir. Ancak bu hedeflerin parti yönetimi tarafından göz ardı edilmesi ve çarlık rejiminin uyguladığı sömürge mantığına Türk bölgeleri üzerinde devam edildiği gözlemi (Galiyev, 1998: 194-195), Müslüman Türk sosyalistleri Türk ve Müslümanlardan oluşacak bağımsız bir cumhuriyet fikrine yönlendirmiştir. Cumhuriyet rejiminin idari biçimlendirilmesi konusunda ulaşılabilen kaynaklar olmasa da Galiyev'in Azerbaycan'da kaldığı süreç içerisinde ve sonrasında kısa ömürlü⁹ Azerbaycan cumhuriyet rejimini gözlemlemiş olma ihtimali vardır. Turan Sosyalist Cumhuriyeti'nin tek bir partinin liderliğinde ve partinin yerel idari birimlere uzanan kollarla örgütleneceği ve yerel birimlerdeki halk tarafından seçilen temsilcilerin oluşturduğu temsil organlarının bir üst organa temsilci göndererek parti merkez teşkilatının kısaca cumhuriyetin yönetici

⁹ Birinci Azerbaycan Cumhuriyeti 28 Mayıs 1918'de ilan edilmiş ancak 28 Nisan 1920 tarihinde Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir (YEL, 1999).

kadrosunun oluşturulacağı fikri Sovyetler Birliği deneyiminden dolayı mümkün görünmektedir.

Dünya devriminin gerçekleştirilmesi için Asya'ya fikirler ve kadrolar göndermenin başlangıç ve en etkili yeri Turan Sosyalist Devleti olacaktır. Doğu stratejisi de bu devlet üzerinden yürütülecektir. Mirsaid Sultan Galiyev'in bu devlet ile amaçladığı şey Turan'ı gerçekleştirmekten öte devrimin uluslararası arenaya taşınmasına giden yolda bir Türk birliği içinde amaca etkili bir şekilde ulaşmaktır. Turan Sosyalist Devleti'nin birçok işlevi öngörülmüş, Sömürgeler Enternasyonalı fikrinde açıkça belirtilen ezilen milletlerin sömürgelekten kurtarılması için stratejik bir araç olarak düşünülmüştür. Galiyev, devrimin dünyaya yayılması için en iyi bildiği bölgeden başlayarak ve kullanabileceği araçları belirleyerek öncelikle Türk dünyasında daha sonra Müslüman dünyasında, son olarak da tüm dünyada devrimin gerçekleştirilerek enternasyonale ulaşılmasını planlamıştır. Dolayısıyla, Galiyev'in kafasındaki Turan ile güncel olarak anlaşılan Turan fikirleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır (Tellal, 2001: 114). Galiyev, bu fikir ile milli bir başlangıç planı da nihai amacı enternasyonale ulaşmak, bu şekilde sömürü düzenini sonlandırmaktır (Reyhan, 2010: 95). Ancak bu amaca ulaşma yolunda Türk ve Müslüman dünyasında bağımsızlığı arzulamış olduğu bir gerçektir. Galiyev'in bu bölgeler için tasarladığı yönetim biçiminin cumhuriyet olması da kuramcının Türk dünyası düşünce alanına yaptığı katkının gözden kaçırılmamasını gerektirmektedir.

7. SONUÇ

Mirsaid Sultan Galiyev'in hayatına ve siyasi planlarına genel olarak bakıldığında yoksul bir halkın içinde doğmuş bir çocuğun, hayatın getirdikleri ile yoksulluğa, eşitsizliğe ve ezilmişliğe olan tepkileri görülmektedir. Çarlık Rusya'sının otoritesi altında ezilen yoksul halkın acılarını deneyimleyerek, içine doğduğu yaşamı tamamen değiştirmek için mücadele etmiş ve bu amaçla fikirler üretmiştir. İyi bir eğitim alan Galiyev, hayatı materyalist bir çerçeveden yorumlamış fakat yorumunu sadece Ortodoks Marksizm'in anladığı şekilde yapmamış, Marksizm'i de kendi düşüncesine ve deneyimlerine göre yeniden tartışmıştır. Ona bu yolu açan "gençliğimin bir tanrısı gibi seviyordum" (Galiyev, 1998: 188) dediği Vladimir İlyiç Lenin olmuştur.

Lenin de Marksizm'e devrim yolunda (öncü parti gibi) yorumlar getirmiş ve Rus devriminin başarıya ulaşmasında ciddi bir adım atmıştır. Çarlık baskısı altında yaşayan Mirsaid Sultan Galiyev ise, kültürel bağımsızlığın devrimin kendisi olduğuna inanarak Batı emperyalizmi altında ezilen Türk ve Müslüman dünyanın öncelikle bağımsızlığına kavuşmasını ve sonrasında da yerli burjuva işbirlikçilerin ortadan kaldırılarak özgür ve eşit bir dünyada yaşamalarını hayal etmiştir. Müslümanların tamamını proleter olarak tanımladığını aktarmıştır. Çünkü devrimin asıl amacı sömürüye son vermektir. Devrimin kaynağının Batı'da değil, Doğu'da olduğuna inanmıştır; eğer Doğu sömürüden kurtulursa en önemli adım atılmış olacaktır. Rus devrimine bu inançlarla katılmış, devrime inanarak devrimin başarıya ulaşması için her türlü çabaya girişmiştir.

Bolşevikler tüm halklara özgürlüklerini sağlayacaklarını, onlara otorite kuran sistemin Çarlık rejimi olduğunu ilan etseler de Lenin'in ölümüyle, Josef Stalin önderliğindeki Komünist Parti azınlıklar, yerel halklar ya da Rus olmayanlara karşı Çarlık rejiminin benimsediği politikayı sürdürmeye devam edeceğini göstermiştir. Devrimin başından itibaren Doğu'da devrime odaklanan Mirsaid Sultan Galiyev, Doğu'nun Rus toprağı içinde oluşturulacak Turan ile örgütlenebileceğini ve bağımsızlığına kavuşturulacağına inanmıştır. Mirsaid Sultan Galiyev'in fikirlerinin Ceditçilik, Türkçülük ve Marksizm'den etkilenerek bir sentez oluşturduğu iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

1. AÇA, M. (2014). "Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği'nde Yeni Ulusların İnşası Adına Tatar Nüfuzunu Kırma Girişimleri", s. 219-242, (Ed.) BAYRAM B., Milliyetlerin Kesişme Noktası: İdil-Ural Çalıştayı Bildiri Kitabı, Kırklareli Üniversitesi Yayınları, Kırklareli.
2. AĞAOĞULLARI, M. A. (2009). "Thomas Hobbes: Ölümlü Tanrı", s.163–281, (Ed.) AĞAOĞULLARI, M. A. & KÖKER, L., Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı, İmge Kitabevi, Ankara.
3. BAKER, M. R. (2014). "Did He Really Do It? Mirsaid Sultan-Galiev, Party Disloyalty, and the 1923 Affair", *Europe-Asia Studies*, 66(4): 590–612.
4. BENNINGSEN, A. A., & WIMBUSH, S. E. (1995). Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm, (Çev.) TANATAR, B., Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
5. BENNINGSEN, A., & QUELQUEJAY, C. (2005). Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları, (Ed.), UZEL, N, (Çev.) TOPALOĞLU, M. F., Elips Kitap, Ankara.
6. CİHANGİR, E. (2006). Sultan Galiyev Davası. (Çev.) ACALOĞLU, A., Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
7. DUMAN, O. Ş. (1999). Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
8. EMİRHANOV, R. (2005). "İsmail Gaspıralı ve Tatar Toplumunda Yenileşme Hareketi (19. yy. sonu - 20. yy. başı)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 71–83.
9. ENGELS, F. (1974). Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, (Çev.) Ünalın, Ö., Sol Yayınları, Ankara.
10. ERDEM, D. F. (2011). "Mazlumların Kuramcısı ve Stratejisti: Sultan Galiyev", *Karadeniz Araştırmaları*, 28(Kış): 85–113.
11. FILATOV, S. (1998). "Tatarstan: At the crossroads of Islam and orthodoxy" *Religion, State and Society*, 26(3–4): 265–277.
12. GALİYEV, S. (1998). Sosyalist Turan ve Doğu Birliği, (Çev.), GÜRSES, H.B., Doğu Kitabevi, İstanbul.
13. GÖKGÖZ, S. S. (2004). "Sultan Galiyev ve 1917-1923 Milliyetler Siyaseti", *Modern Türklük Araştırmaları*, 1(Kasım): 64–74.
14. GUADAGNOLO, G. (2013). "'Who am i?': Revolutionary narratives and the production of the minority self in the early soviet era", *Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*, 2(1): 69–93.
15. HAMZIC, V. (2016). "Mir-Said Sultan-Galiev and the idea of Muslim Marxism: empire, Third World(s) and praxis", *Third World Quarterly*, 37(11): 2047–2060.
16. HEYWOOD, A. (2014). Siyasi İdeolojiler. (Çev.) BAYRAM, A. K., TÜFEKÇİ, Ö., İNAÇ, H., AKIN, Ş. & KALKAN, B., (3.Baskı), Adres Yayınları, Ankara.
17. HUDYAKOV, M. (2018). Kazan Hanlığı Tarihi, (Çev.) İSHAKİ, A., (2.Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
18. LAZZERINI, E. J. (1973). Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878-1914, P.hD., University of Washington, Washington.

19. LENİN, V. I. (2003). Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, (Çev.) SÜREYA, C. Sol Yayınları, Ankara.
20. METİN, A. (2014). "Sosyalizmde Ulusal Sorunun Galiyev Üzerinden Okunması", Karadeniz Araştırmaları, (43): 71–85.
21. REYHAN, H. (2010). Doğunun Büyük Devrimcileri Mollanur Vahidov - Sultan Galiyev, Alter Yayıncılık, Ankara.
22. SCHUMACHER, P., KIEL, D. C., & HEILKE, T. W. (1996). Great Ideas/Grand Schemes Political Ideologies in the Nineteenth and Twentieth Centuries, The McGraw-Hill Companies, Inc., New York.
23. TELLAL, E. (2001). "MiRSaiD SULTAN GALiYEV", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 28(Ocak): 105–133.
24. ÜSTÜN, K., & KARAKURT, M. (2019). "İlminskiy'nin Eğitim Sistemi Üzerinden Rus Milliyetçiliğinin Kısa Bir Okuması", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (42): 192–202.
25. YEL, S. (1999). "Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti?" Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 6(24): 563–578.
26. YELOK, V. S. (2013). "Feyzullah Hocayev ve Cedit Hareketi", s. 423–428, (Ed.) OKUMUŞ, E., Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, Eskişehir.